

Redaksiyadan

Xalq şairi, xalqımızın sevimlisi Nəriman Həsənzadənin Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə həsr etdiyi - "Mənim ədəbi taleyim-Zamanla, tarixlə görüş" adlı kitabını bu sayımızdan başlayaraq qəzetimizdə çap edirik. Bu kitab təkcə ulu öndər Heydər Əliyevin yox, həm də böyük dövlət xadimi, Azərbaycan üçün çox işlər görmüş Nəriman Nərimanovun və əla Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin özünün də həyatına həsr olunub. Ümumiyyətlə, yaxşı, xeyirxah insanların bir zamanlar Nəriman Həsənzadəyə və Azərbaycan ədəbiyyatına elədiyi köməkliklər bu kitabda özünün gözəl əksini tapıb.

Əziz oxucular inanırıq ki, bu yazılar sizin xoşunuza gələcək və Nəriman Nərimanovna çamur, fırkab atan adanlara da bir görk və layiqli cavab olacaq.

Adını milli iftixar hissə ilə çəkdiyim Heydər Əliyevlə tanış olanda heç ağlıma gəlməzdi ki, bu böyük şəxsiyyət sonralar mənim tərcümeyi-halımı ən parlaq səhifələrimin yazılmasında arxam-dayayım olacaq və mənəvi bir enerjiyə çevrilib ruhumda yaşayacaqdı.

Mən öz ədəbi taleyimlə - əslində, tarixlə, zamanla görüşə gedirdim. Ürəyimdən nələr keçirdi: "məni necə qarşılayacaqlar", "nə deyəcəklər", "haqqımda nə düşünəcəklər?" və s. Bu təbəddüdləri Zaman özü diqtə edirdi.

1958-ci il idi. Artıq 27 yaşa keçmişdim. Gəncədə Pedaqoji İnstitutu bitirib Bakıya gəlmişdim. Mətbuatda çoxdan çıxış edirdim.

Yazıçılar İttifaqı məni Moskvağa Ali Ədəbiyyat kurslarında oxumağa göndərdirdi. Yol üstəydim. İsteyirdim Moskvada olduğum illərdə iri əsər üzərində işləyim. Ona görə Nəriman Nərimanov haqqında arxiv materialları ilə tanış olmaq üçün "KQB"-yə - Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Semyon Semyon Kuzmiç adlı bir rus generalının adına məktub aparmışdım.

İndiki Hökumət evi tərəfdə, dəniz qırağındakı binada məni o vaxt Heydər Əliyev qarşıladı. Məktubu ona verdim.

Ucaboylu, şaxyerişi, möhkəm bədənli, təbəssümlü, eyni zamanda da çox ciddi bir insanla görüşdüm. Qara kostyum geyinmişdi. Ona çox yaraşır. Azərbaycan dilində danışdı. O vaxt belə idarələrdə hamını rusca qarşılayır, rusca da yola salırdılar.

Leninin silahdaşları haqqında, Leninin qurduğu dövlətdə əsər yazmaq, onun inqilabı iztirablarını göstərmək əslində qadağan idi.

Mənə bir hörmətli yaşlı yazıçı demişdi ki, Nərimanovdan əsər yazsan başın ağrıyacaq. Get, "Nəft daşları"ndan yaz, komsomol mükafatı al. Qərəzli deməmişdi.

Milli təəssübkeşliyinə görə Nərimanov "milletçi" adı qoymuşdular. Sovetlər zamanında "milletçi" damğası çox ağır ittiham idi. İllah da ki, bu ad biz türklərə, biz azərbaycanlılara deyiləydi. Tarixi mənbələrdə milliyetimiz türk yazılmışdısa, görək elə orada tez bir mötərizə açıb (azərbaycanlı) sözü yazaydıq ki, "qarışıq" salmasınlar.

Nərimanovun milliyətçə türklüyü, bolşevik Nərimanovna maneçilik törətdirdi.

Bunları bilib-bilə mən də o böyük insan haqqında əsər yazmaq həvəsinə düşmüşdüm. Amma bunun da səbəbi var idi.

Atam Gürcüstanla sərhəddə yerləşən Poylu demir yol stansiyasında həm yoldəyişən işləyib, həm də həmkarlar komitəsinin sədri olub. İyirmi-cü illərdə Kürün üstündən keçən demir yol körpüsü yandırılınca, Nəriman Nərimanov da Bakıdan Poyluya, hadisə yerinə gəlib və atam Nərimanovna bələdçilik edib.

Anam da, atamın yaşlı fəhlə yoldaşları da bu görüş barədə mənə danışdılar.

Hələ adımla da anam sonralar dəyişdirib Nəriman qoymuşdu. Poemada bu barədə xatırlayıram:

Məni Vaqif deyər çağırırsalar da,
Nəriman qoydular sonra adımlı.
Sevdim Vaqifi də, sevdim seni də,
Sevdim sevdiyiniz bir ölkəni də...

Ürəyimdə Nərimanovna dərin məhəbbət hissi də var idi.

O vaxt Nərimanovna aid arxiv materialları gizlənilirdi. Yanlış, birtərəfli yazılar çıxır, onun əleyhinə olan Mikoyanın, Mirzoyanın, Sarkisin, Mirzə Davud Hüseynovun, Kirovun və başqalarının adları-soyadlarıdaha çox hallanırdı.

Azərbaycanda dövlət arxivlərinin müdirləri, işçiləri milliyətçə ermənilər, ruslar, yehudilər olardı.

Nigaran idim ki, "KQB" mənə icazə verməyəcək. İcazə versə də, mənə lazım olan mənbələri gizlədəcək.

İkinci görüşümdə Heydər Əliyevin üzündə nur, gözündə bir məhribanlıq gördüm.

Məni daha istiqanlı qarşıladı, əla-

Mənim ədəbi taleyim - zamanla, tarixlə görüş

(Ümummilli lider Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə)

qaranlıq dəhlizlə öz işıqlı kabinetinə apardı. Yer təklif etdi. Əyləşdim.

Nərimanovun arxiv materialları ilə tanış olmağımı alqışladı. Dəyərli tövsiyələr verdi. Müsəvətərin arxivinə mən birinci daxil olan şair idim.

Arxivin müdiri Naydel soyadı bir yəhudi idi, məni çox soyuq qarşıladı: "Aparacağın qalın ağ dəftəri səhifələtdirdi və hər səhifəyə öz möhürlərini vurdu."

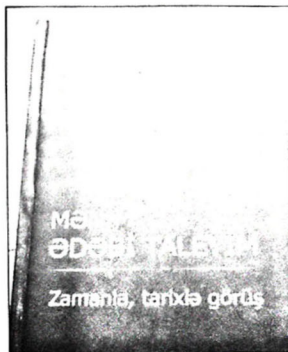
Götürdüyün qeydləri heç yerdə deməməlisən.

Mən axı, bu qeydlər əsasında əsər işləməliyəm. Oxuduqlarımı oxuculara bildirməliyəm.

Dəftərin bir səhifəsinə mən baxmalıyam. - O da belə cavab verdi.

(Mənim işlədiyim günlərin özü başqa və geniş bir söhbət mövzusu - N.H.).

Nəriman Nərimanov öz "məslək dostlarının" Qafqaz siyasətini, xəy-

notini sonradan başa düşür və "ayılır". Her birinin siyasi maskasını çəkib yırtır və onlara meydan oxumağa başlayır.

Amma özü də bildirir ki, artıq gedir.

Bu, "aldadılmış" böyük bir tarixi şəxsiyyətin həyatında öz həllini gözləyən dramaturji kolliziya idi. Çıxış yolu tapmayanda, inqilab iztirablar burulğanında həlak olmuşdur.

Poemamı yazdığım müddətdə hələ Mikoyan Moskvada, Kremldə, o biri mikoyanlar isə Bakıda sağ idilər. Vəzifə tuturdular. Azərbaycanın Mərkəzi Komitəsində, nazirliklərdə, komitələrdə, bizim Yazıçılar İttifaqında, jurnal və qəzet redaksiyalarında sözün hər iki monasında "işləyirdilər". Qonşuluğumuzda yaşayırdı, süfrələrimizin başında sağlıqlar deyirdilər. "Sapı özümüzdən olan baltalar" daha qorxuludular...

"Kiçik" bir detali xatırlayıram. Akademik Milli Dram Teatrında "Bütün Şərq bilsin" pyesimin tamaşasıydı. 1982-ci il mart ayının 22-də. Teatrın baş rejissoru və tamaşanın rejissoru Mərahim Fərzəlibəyovla (indi Xalq artisti) yanaşı oturmuşdu. Azərbaycan KP MK-nin Büro üzvləri Ulu Öndər başda olmaqla tamaşaya baxmağa gəlmişdilər. Nərimanov rolunda çıxış edən Xalq artisti Məlik Dadaşov monoloq dedi ki yerdə, birdən "yaşasın böyük rus xalqı", "böyük rus xalqına eşq olsun" kimi pyesdə olmayan sözlər işlətdi.

Mərahimlə mən bir-birimizin üzümüzə baxdıq və heç bir söz demədik.

İndi dünyasını dəyişmiş Məlik müəllim sonradan danışdı ki, səhnənin ortasında Azərbaycan, azadlıq, neft, millət haqqında misraları deyəndə, Büro üzvlərindən ikisi üzümə elə sort baxdı ki, özümü itirdim və ilhamla dediyim:

"Azadlıq, Azadlıq, Hm, hm... Azadlıq! Azadlıq içində batdıq, qırıldıq. Alman azadlığı istemiyorum, sultan azadlığı istemiyorum, istemem ingilis azadlığını ya çarın əferis azadlığını. Mənim azadlığım sanma çörəkdir."

misralarına görə mənə irad tutub tələb edirdilər ki, "Nərimanlaşmaq" yox, "Leninləşmək" lazımdır və s.

N.Nərimanov haqda arxivdən çıxara bildiyim bəzi qeydlərimi burada vermək istəyirəm. Heç olmasa gör-sünür ki, Nəriman Nərimanov müasirlərinə də, sonrakı nəsillərə də olduğu kimi çatdırılmayıb.

Nərimanov yazırdı: "Sovet hakimiyyətini Azərbaycan-da yerli şəraitə nəzərə alaraq qurmaq lazımdı."

Biz Rusiyadakı səhvləri təkrar etməliyik. Xansız-bəyşiz Azərbaycan Sovet Sosialist hökuməti qurmalıyıq!" "Qərbdə inqilab gecikir. Şərqlə möhkəm əlaqə yaratmalıyıq. Türkmənistan,

Əfqanıstan... Buxaranı verməliyik. Hindistanda inqilabi iş aparmalıyıq."

"Güclü sənaye sahibkarlarını ələ almaq, xırdalarına toxunmamaq və ticarətə

icazə vermək... Bu siyasət Rusiyada da keçirilməlidir."

"Azərbaycan Şərqlə açılmış pəncərədir."

"Rus inqilabçıları deyirdi ki, Azərbaycanda (kəndlərdə) inqilabi hiss etmək üçün

bəylərin, xanların vələrinin yandırmaq. Çünki Rusiyada belə olub."

Nəriman bunun əleyhinəydi. Düzgün siyasət deyil, - deyirdi.

"Orxonidzenin nəzəriyyəsinə görə, əlbəttə, balaca Azərbaycanın əhalisini

ardıcıl surətdə məhv etmək olar, bəs onda respublika kimlərdən ibarət olacaq?"

(2-ci məktub, səh.56)

"... belə demək mümkündürsə, fabrikaçı zavod işçilərinin - 17 məktəbi var, orada

1192 rus uşağı, ancaq müsəlman fəhlələrinin isə 26 uşağı oxuyur. Bunlar yoldaş Kirova, Mirzoyana məlum deyilmə? Mirzoyanın və başqalarının bu cürə cinayətkar siyasətlərini müdafiə edən Ruhulla Axundov və onun kimi türklər bütün bunları hiss etməzlərmi?"

(2-ci məktub, səh.57)

"... Azərbaycanda bütün sahələrdə daşnak siyasəti gedir. Mənim heç kiçik bir

şübhəm belə yoxdur ki, Serqonun və Stalinin şəxsində AKP MK-sı biz türklərə inanmır və Azərbaycanın taleyini erməni daşnaklarına tapşırır. Bunun necə nəticəsi olacağını əvvəlcədən demək çətindi, əgər olacaqsa onda bütün məsuliyyət Serqonun və Stalinin üzərinə düşür. Bunun heyrət doğuran tərəfi odur ki, bu şəxslər elə düşünür ki, "Biz türklər o qədər ağılsız ki, bütün bunları başa düşmürük.""

(məktubdan, səh.36-37)

"1918-ci ildə nələr olub, qısaca da olsa, danışım.

Vətəndaş müharibəsi ərəfəsində, mənim evimdə müsəlman - kommunistlərinin

işitirəki ilə iclas çağırılmışdıq, mərhum Şaumyan da oraya dəvət edilmişdi. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar uzun sürən müzakirədən sonra sərbət ələdim ki, vətəndaş müharibəsini indiki vaxtda başlamaq qorxuludur, çünki o, milli qırğına gətirib çıxardacaq."

Mən bunu ona görə deyirdim ki, həmin vaxtlarda Bakıda yalnız daşnaklardan ibarət küllü miqdarda böyük hərbi erməni milli hissələri dayanırdı. Şaumyan yoldaş mənim gətirdiyim dəlillərə razılaşdı.

Ancaq iki saat sonra vətəndaş müharibəsi başladı. Bu bizim tərəfimizdən yox, müsəvatçılar tərəfindən oldu. Elə bu vaxt daşnaklar mənim evimdə hücum etdilər. Mən gizləndim. Mənim qarşıma aparıldı.

Bir saat sonra məni ailəmlə bərabər yol. Şaumyan "sovet hakimiyyətinin müdafiəçiləri" daşnaklardan xilas etdi.

Bundan sonra 3 gün Bakı şəhərində qurduqmuş daşnakların dəhşətli vəhşilikləri oldu. Nəticədə həddən çox müsəlman qadınları və uşaqları daşnaklara, yəni "Sovet hakimiyyətinin müdafiəçiləri"ne əsir düşdülər.

Bizim "müdafiəçilərimiz" olan daşnakların müsəlman qadınlarının başlarına açdıqları o iyronc təhqirləri barədə mən burada da məcburam ki, susam.

Bu barədə susmaq lazımdı.

Ancaq Alyoşa Caparidzenin nəcib, alıcınab üreyi susmadı..."

(məktubdan, səh.30-31)

(Ardı var)

Nəriman HƏSƏNZADƏ

